

İZMİR, TİRE, YAVUKLUOĞLU (YOĞURTLUOĞLU) KÜLLİYESİ

Nadir TOPKARAOĞLU-A.Yakup KESİCİ

Külliye, Tire İlçesi'nin batı ucunda, Turan Mahallesi, Beyler Deresi mevkiinde yer almaktadır.^{1, 2} Külliye; cami, medrese, aşevi, rasathane, hamamdan oluşmaktadır. Yapılarda kitabe olmaması ve vakfiyesinin bulunamaması nedeni ile, hangi tarihte inşa edildikleri bilinmemektedir. Özellikle, caminin duvar örgüsü dikkate alındığında, Külliye'ye dahil yapılar XV.yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Banisi Yoğurtluoğlu veya Yavukluoğlu Mehmet Bey'dir.^{3, 4, 5, 6, 7}

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan, 8/1 nolu esas defterin 3141 sırasında kayıtlı olan ve haptip tayini ile ilgili şahsiyet kaydında; "*Tire'de Göli Mahallesi'nde kain Yoğurtçuoğlu Cami Şerifi Vakfından*" Cami, Vakıflar Umum Müdürlüğü Muamelat Müdürlüğü'nün 25.5.1936 gün ve 3788 sayılı müzekkerei ile zaptedildiği kayıtlıdır. Bu kayıttan caminin 1936 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devrinin yapıldığı, Göli Mahallesi'nde bulunduğu ve Yoğurtçuoğlu Camii olarak bilindiği anlaşılmaktadır.⁸ Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde; külliye'den kurşunlu imaret olarak bahsetmektedir.⁹

1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 8/1 Nolu Esas Defterin, 3141 sırasında kayıtlı şahsiyet kaydı. "Tire'de Göli Mahallesi'nde kain Yoğurtçuoğlu Camii Şerifi Vakfı"
2. A.Munis ARMAĞAN, **Belgelerle Beylikler Devrinde Tire**, İzmir 1983, s.43, Şeri Sicil kayıtlarında külliyenin adı, Beylik döneminde Yeniceköy (Makabir) Osmanlı döneminde Şeyhler (Şeyhköy) ve Turan olarak geçmektedir.
3. Fait TOKLUOĞLU, **Tire**, Tire, 1964, S 18
Külliye'nin inşa tarihi, M.1442 olarak verilmiştir.
4. Aydın SAYILI, "Rasathane Konusu ile ilgili Olarak Tire'de Kısa Bir Araştırma", **Bellekten**, C XII, Ocak, 1948, Yıl 47, S 684. Külliye'nin inşa tarzına göre XV. yüzyılda Yavukluoğlu Mehmet Paşa veya Yoğurtçuoğlu Ali Paşa tarafından inşa edildiği belirtilmiştir. İlçenin yaşlıları, eskiden caminin kible tarafında yer alan taş sandukalı mezarın baş taşında, Yavukluoğlu Mehmet Paşa'nın adının geçtiğini söylemişlerdir. Bugün bu mezar yok olmuştur. İlçede yaşamış olan ve İçelli Hoca diye bilinen zat ise, Külliye'ye dahil medresenin vakfiyesinde Yoğurtçuoğlu Ali Paşa ismine rastladığını belirtmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bahsi geçen vakfiyenin kaydı bulunmamaktadır.
5. A.Munis ARMAĞAN, **a.e S.3**
Sultan II. Beyazıt devrinde Şeyhülislam olan Molla Arap (Alaaddin Ali Arabi) Fatih Sultan Mehmet tarafından Tire'ye sürgün gönderilmiştir. Molla Arap bu sürgün yıllarda Cüneyt Bey ovasında yer alan ve halen metruk durumda olan külliyesini inşa ettirmiştir. Bu külliye plan açısından Yavukluoğlu Külliyesi'ne benzemektedir. Molla Arap, Sultan II. Beyazıt 1491 de tahta geçtiğinden, bu tarihten sonra Şeyhül-islam olduğu dikkate alınarak ve bu külliye'ye dahil camide almasıık duvar örgüsü kullanılmadığı gözönünde bulundurularak, Yavukluoğlu Külliyesi Molla Arap Külliyesi'nden önce inşa edilmiştir. Bu nedenle, Yavukluoğlu Külliyesi XV. yüzyıl yapısıdır.
6. A.Munis ARMAĞAN, **a.e S.5**
İlçenin doğu ucunda camisi bulunan ve medresesi yıkılmış olan Kazganoğlu Mehmet Bey XV. yüzyılda yaşamış ve Şeri sicillerde dutluk vakıflarına rastlanılmıştır. İlçe halkının rivayetlerine göre Kazganoğlu Mehmet Bey ile Yoğurtçuoğlu Mehmet Bey birbirleri ile sürtüşüyor, bu sürtüşme sonunda, Yoğurtçuoğlu Mehmet Bey'i Kazganoğlu Mehmet Bey öldürtüyor. Bu durum Yoğurtçuoğlu Mehmet Beyin XV. yüzyılda yaşadığını göstermektedir.
7. İnci ARSLANOĞLU, **Tire'de Camiler ve Üç Mescit**, Ankara, 1978, S.51. Külliye'nin XV. yüzyıl yapılarından olduğunu belirtir.
8. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, a.k.,
Bu şahsiyet kaydında, caminin adı Yoğurtçuoğlu Camii olarak geçmektedir.
9. Evliya ÇELEBİ, **Seyahatname**, Anadolu, Suriye, Hicaz, 1671-1672, c. IX, 1935, s.164,
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Yoğurtzade Camii'nin kurşunlu imaretlerden olduğunu belirtmektedir.

Külliye dahil yapılar; dikdörtgen bir avlunun etrafında yer almaktadır. Avlunun; güneyinde cami, doğu ve batısında medrese odaları, medrese doğu kanadının kuzey ucunda aşevi (imaret), kuzeyde medrese batı kanadına bir duvarla bağlanan rasathane bulunmaktadır. Hamam ise rasathanenin hemen gerisinde yer aldığı, yapılan araştırma kazısı neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde hamamın temelleri kalmıştır. (Şekil:1)

Külliye avlusuna doğu, batı ve kuzeyde yer alan kapılardan girilmektedir. Doğu ve batıda yer alan kapıların önünde bulunan beşik tonoz örtülü eyvanlar yıkılmıştır. Kuzeyde rasathanenin yanındaki duvarda bulunan üçüncü kapı sonradan örülerek kapatılmıştır. Ayrıca doğu cephedeki giriş kapısının güneyine bitişik ve bugün sadece temelleri kalmış bir oda bulunur.

CAMİİ:

Camii'nin harim kısmı tek kubbeli, önünde bulunan son cemaat yeri ise beş kubbelidir. Son cemaat yeri, avlu zemin kotundan oldukça yukarıda kaldığından, buraya üç taş basamakla çıkılmaktadır. Revak şeklindeki son cemaat yeri caminin doğu ve batı duvarlarından dışa taşkındır. Köşelerde kare ayaklar, ortada dört sütun yer alır. Bunlar birbirine ve cami duvarına tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kemerlerin aralarına ahşap gergiler atılmıştır. Mekanın üzerini örten beş kubbeden ortadaki diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Ortadaki yüksek kubbeye geçiş tromplarla, diğerlerine geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbe tuğla ile örülmüştür. Kemerleri taşıyan sütunlar mermerdendir. Başlıkları devşimlidir. Köşelerdeki ayaklar moloz taş ve tuğladan almaşık düzende örülmüştür (Şekil:2) (Resim:1, 2).

Son cemaat yerinde iki adet mihrabiye, batıda minareye çıkış kapısı yer alır. Son cemaat yerine alt kısmında iki pencere ile kapısı üzerinde fil gözü pencere açılmaktadır. Döşeme taş kaplıdır (Resim:3).

Harime girişi sağlayan kapı basık kemerli, kemer ve söveleri mermerdendir. Sövelerde kabalar bulunur (Resim: 4).

Kare planlı harimin üzeri tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçiş tromplarla sağlanmıştır. Trompların arasına askı kemerleri yerleştirilerek, kubbenin ağırlığı hafifletilmiştir (Şekil:3).

Bu kısımlarda kemerli birer pencere yer alır. Kubbe kasnağı dıştan iki kademelidir. Birinci kademe kare planlı, ikinci kademe sekizgen planlıdır. Birinci kademnin köşelerinden yarım kemerli payandalarla, ikinci kademe oluşturulan sekizgen kasnak desteklenmiştir (Resim:5, 6).

Kubbe tuğla ile örülmüştür. Tromplar ile kubbede ses akustüğünü sağlamak için, ağızları dar testiler bulunmaktadır (Resim:7).

Harim doğu, batı ve güneyde alt ve üstte ikişer pencere, kuzeyde iki pencere ile aydınlanır. Pencerele- rin sivri kemerleri tuğla ile örülmüştür. Alt pencerelerin sivri kemerleri içersinde kemer aynalıkları yer alır. Alt pencerelerin söve ve lentoları mermerden yapılmıştır (Resim:8) .

Mihrap nişi yedi kenarlıdır. Kavsarası beş sıralıdır. Nişin köşelerinde sütunceler yer alır. Mihrap tuğla- dan yapılmıştır (Resim:9).

Minber mermerdendir. Yan aynalıkları yoktur. Süpürgeliklerinde süsleme öğelerine rastlanılmaktadır (Resim:10).

İç duvarlarda batı ve kuzeyde nişler açılmıştır. Döşemede altıgen tuğlalar kullanılmıştır.

Harimin dışında, doğu duvarının son cemaat yeri ile kesiştiği kısımda, kare planlı ve tek kubbe ile örtü- lü bir oda yer almaktadır. Bu oda eskiden kütüphane veya müderris odası olarak kullanıldığı tahmin edilmek- tedir (Resim:11).

Bu odanın üzerini örten tuğla kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Güneyde alt ve üstte ikişer, doğuda alt ve üstte birer pencere ile bir kapısı bulunur. Pencerele ve kapının sivri kemerleri tuğladandır. Batı cephede harime geçici sağlayan kapı sonradan kapatılmıştır. Güney duvarda mihrabı bulunmaktadır.

Caminin duvarları moloz taş ve tuğla ile almaşık düzende örülmüştür. Tuğlalar dikine ve yatayına ikişer adet kullanılmış ve aralarına moloz taşlar konulmuştur. Duvarlar ile kubbe kasnağı ikinci kademe beş sıra, kubbe kasnağı birinci kademe üç sıra kirpi saçakla nihayetlenir (Resim:12).

Minare, son cemaat yerinin batı köşesinde, caminin batı duvarlarına bitişik olarak yer almaktadır. Kare kaide taştan, silindirik gövde tuğladan inşa edilmiştir. Papuçluk Türk üçgenleri ile oluşturulmuştur. Şerefe altı, beş sıra kirpi saçaklıdır (Resim:13).

MEDRESE:

Avlunun doğu ve batı tarafında sıralanan medrese odaları yedişer adettir. Bu odalardan avlu giriş kapı- sına bitişik olan ilk odalar tonoz örtülüdür. Diğer odalar kubbe ile örtülüdür. Bu odaların avluya bakan yüzle- rinde bir pencere ile bir kapısı bulunmaktadır. Girişin aksi duvarında birer ocakları mevcuttur. Bu ocakların bacaları yıkıktır. Odaların önlerinde bulunan revaklar yıkıktır. Revakların pandantifli kubbelerle örtülü olduğu duvarlardaki izlerden belli olmaktadır (Resim:14, 15, 16).

Duvarlar moloz taş örgülü ve saçak kısmı üç sıra tuğla kirpi saçakla nihayetlenir. Kubbeler tuğladan ve kubbe etekleri üç sıra tuğladan kirpi saçaklıdır.

Medrese odaları yıllarca harap durumda kalmış ve fakir kişilerce barınma yeri olarak kullanılmıştır.

AŞEVİ:

Aşevi, medresenin doğu kanadının kuzey ucuna bitişik olarak bulunmaktadır.

Yapı kubbe ile örtülü iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümden kuzeyde kalan birinci bölümün batı cephesinde sivri kemerli girişi bulunmaktadır. Aşevinin ortasından doğu-batı yönünde atılan bir kemer, yapıyı iki ayrı bölüme ayırmıştır. Her iki bölümün üzeri pandantif geçişli tuğla kubbeler ile örtülüdür. Doğru duvarlarında birer pencere ile birer kapıları mevcuttur. Pencere ve kapıların sivri kemerleri tuğla malzeme ile örülmüştür. Aşevinin güneyde yer alan birinci bölümün batı duvarı halen yıkık durumdadır (Resim:17,18).

Duvarlar moloz taş örgülü ve üç sıra tuğla kirpi saçakla nihayetlenir.

RASATHANE:

Rasathane olarak adlandırılan yapı, avlunun kuzeyinde yer almaktadır. Bir duvarla medresenin batı duvarına bağlanmıştır (Şekil:4).

Yapının medrese ile ilgili olduğu ve rasat işlerinde kullanıldığı tahmin edilmektedir.¹⁰

Rasathane dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Alt kat beşik tonozla örtülüdür. Buraya güney cephede yer alan sivri kemerli kapıdan girilmektedir. Kuzey cephede yer alan tuğla kemerli açıklık sonradan moloz taşla örülerek kapatılmıştır. Örülen kısmın iç duvarında halen bir ocak bulunmaktadır (Şekil:5) (Resim:19, 20, 21).

Yapının üst katı tekne tonoz örtülüdür. Buraya batı cephede yer alan kapıdan girilmektedir. Bu kapı yukarıda kaldığından, çıkış merdivenle sağlanmıştır. Halen bu merdiven yıkıktır (Resim:22).

Üst kat, ahşap döşeme ile ikiye ayrılmıştır. Bu döşeme halen yıkık durumdadır. Yan duvarlarda döşemenin ahşap kirişlemelerinin delik yerleri görülebilmektedir. Güney ve kuzey duvarları alt katı tonoz örtüsüne yakın kısımda tuğla örgülü kemerlerle hafifletilmiştir. Güney cephede bir adet penceresi mevcuttur.

Duvarları moloz taşla örülmüştür.

Rasathanenin kuzeyinde yapılan sınırlı bir araştırma kazısı neticesinde bazı temellere rastlanılmıştır. Bu temellerin bugün mevcut olmayan hamama ait olduğu tahmin edilmektedir. Temellerin kuzeye doğru gittiği arsa özel mülkiyete ait olduğundan, geniş bir araştırma kazısı yapılamamıştır (Resim:23).

CAMİ İLE İLGİLİ YAPILAN RESTORASYON ÇALIŞMALARI:

Cami'de yapılan restorasyon çalışmaları öncelikle kubbenin otlardan temizlenerek kubbeyi destekleyen yarım kemerli payandalar onarılmıştır. Daha sonra kubbe üstünün tuğlaları gözükmeye kadar temizlenerek kubbenin üst örtüsünün klasik kiremitle sıva bastırmalı olarak kaplanması yapılırken (5) sıralı kirpi saçaklarda kubbe ile birlikte tamamlanmıştır.

Camiinin son cemaat mahallindeki yıkık kubbeler aynı malzeme ve ölçüde askıya alınarak tekrar onarılmış, Cami batı cephesindeki son cemaatin girişi göre sağında kalan tuğla kemerler askıya alınarak, orijinalde olduğu gibi korundu ve eksik kısımları tamamlandı. Mevcut sütunlar ve sütun başlıkları da yerinde muhafaza edildi. Cami içinde raspa işlemleri yapılarak sıva işlemleri tamamlanırken, pencerelerde eksik olan mermer söve ve lentoları orijinaleri bulunanlar yerine koyulurken bulunamayanlar yenilendi ve lokmal demir parmaklıkları yapıldı.

Caminin doğu cephesinde son cemaatin güney ucundaki kütüphane veya müderris odası olduğu sanılan kısımda da kapı, pencere ve mihrap yine aynı malzeme ölçüyle onarılmıştır. Camiinin batısında bulunan minare ise petek üstünden itibaren külah yapılarak kurşun kaplanmış, minare gövde ve kaidesinde derz çalışmaları yapılmıştır. Camii beden duvarları ve kasnağında ise yine derzleme yapılmıştır. Camii hariminde zemin döşemesi olarak da imitasyon altgen tuğla benzeri malzeme kullanılmıştır.

Camii içindeki minber ise şimdilik mevcut halde bırakıldı ve Koruma Kurulu kararı doğrultusunda hareket edilecektir.

10. Aydın SAYILI, a.e, S.684,

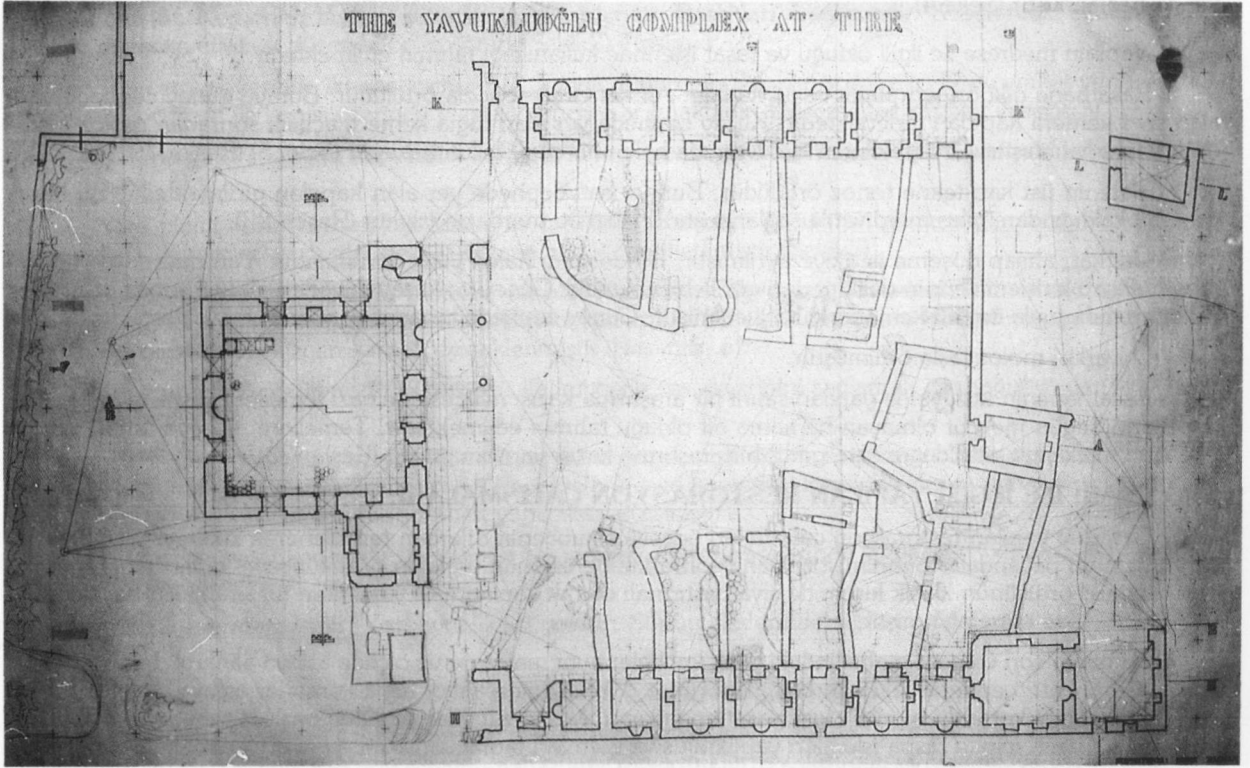
Tire İlçesinde bu bina rasathane olarak bilinmemektedir. Tire Müzesi'nin eski müdürü Faik Tokluoğlu'nun Necip Paşa Kütüphanesi'nde bu binanın rasathane olduğunu belirtir bir kayıdın bulunduğunu belirtmesi üzerine, bu yapı rasathane olarak adlandırılmıştır. Bunu doğrulayacak kayda rastlanılmamıştır. Yapı, halk arasında dolaşan rivayetlerde müderris evi, dersane ve fetvahane olarak adlandırılmıştır.

Tire'nin doğu ucunda bulunan ve Kazgançoğlu (Kazancıoğlu) Mehmet Bey tarafından yaptırılan külliyein yıkılmış olan medresesinin yanında da iki katlı binanın bulunduğu, civarda oturan mahalle sakinleri buranın, müderris odası veya dersane olduğunu belirtmişlerdir. Yavukluoğlu Külliyesi'ndeki de bu amaçlar doğrultusunda kullanılmış olması akla yakın düşmektedir. Bu tip iki katlı yapılar, Tire'de yaygın olmalıdır.

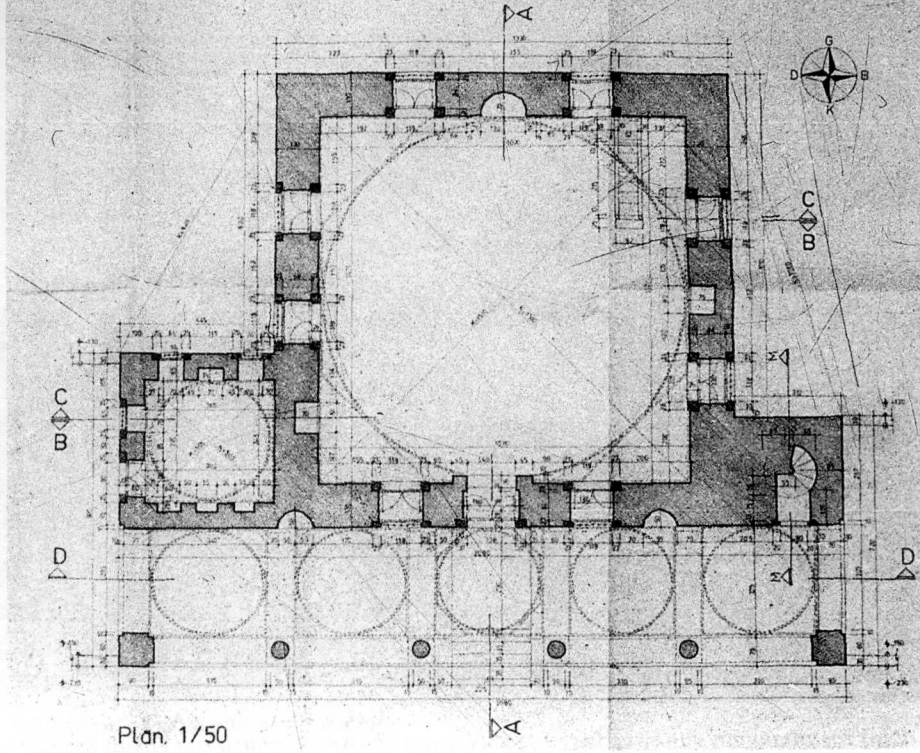
Cami ile ilgili olarak yapılan tüm imalatlar İzmir I. nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 12.3.1992 gün ve 3561 sayılı kararında belirtilen hususlar doğrultusunda yapılmıştır.

Medrese, Aşevi, Rasathane, Avlu ile ilgili çalışmalar için ise Koruma Kurulu kararı beklenmektedir. Sadece Medresenin Revak ayaklarının temel izleri araştırma kazısı yapılarak ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Medrese odalarının üstündeki kubbelerde temizlenerek imalata hazır hale getirilmiştir.

Rasathanenin kuzey doğusunda mülkiyeti özel şahıslara ait olan alanda ise, hamam olduğu sanılan bir takım izlere rastlanmıştır. Tüm bu izler İzmir I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı doğrultusunda ele alınacaktır.

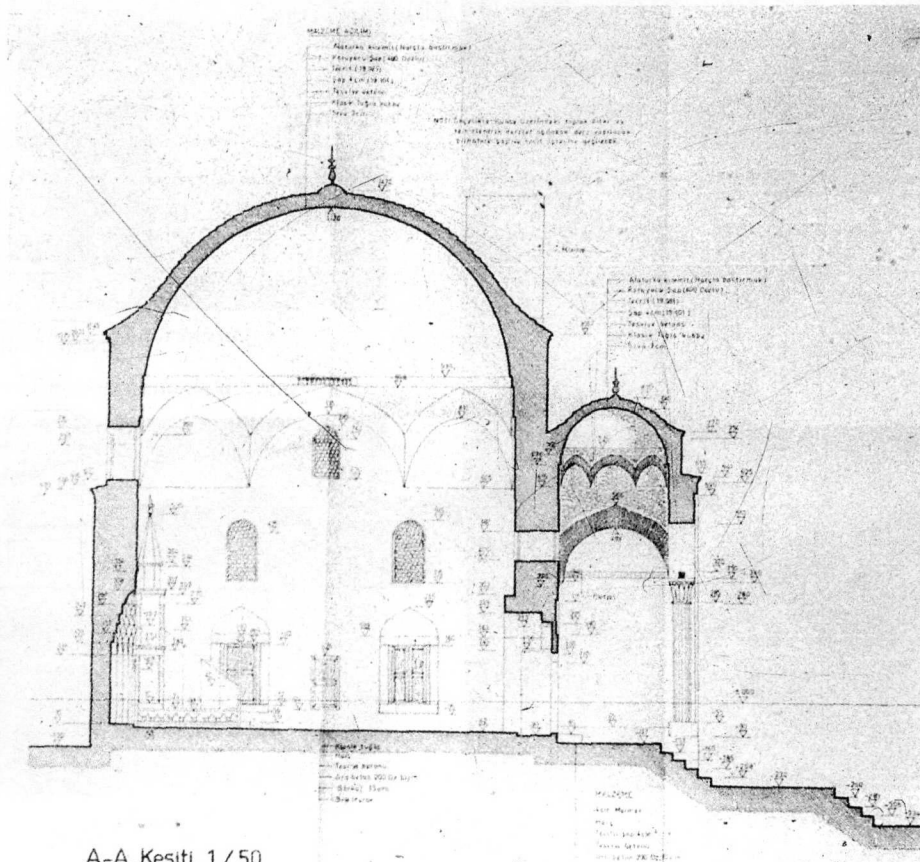

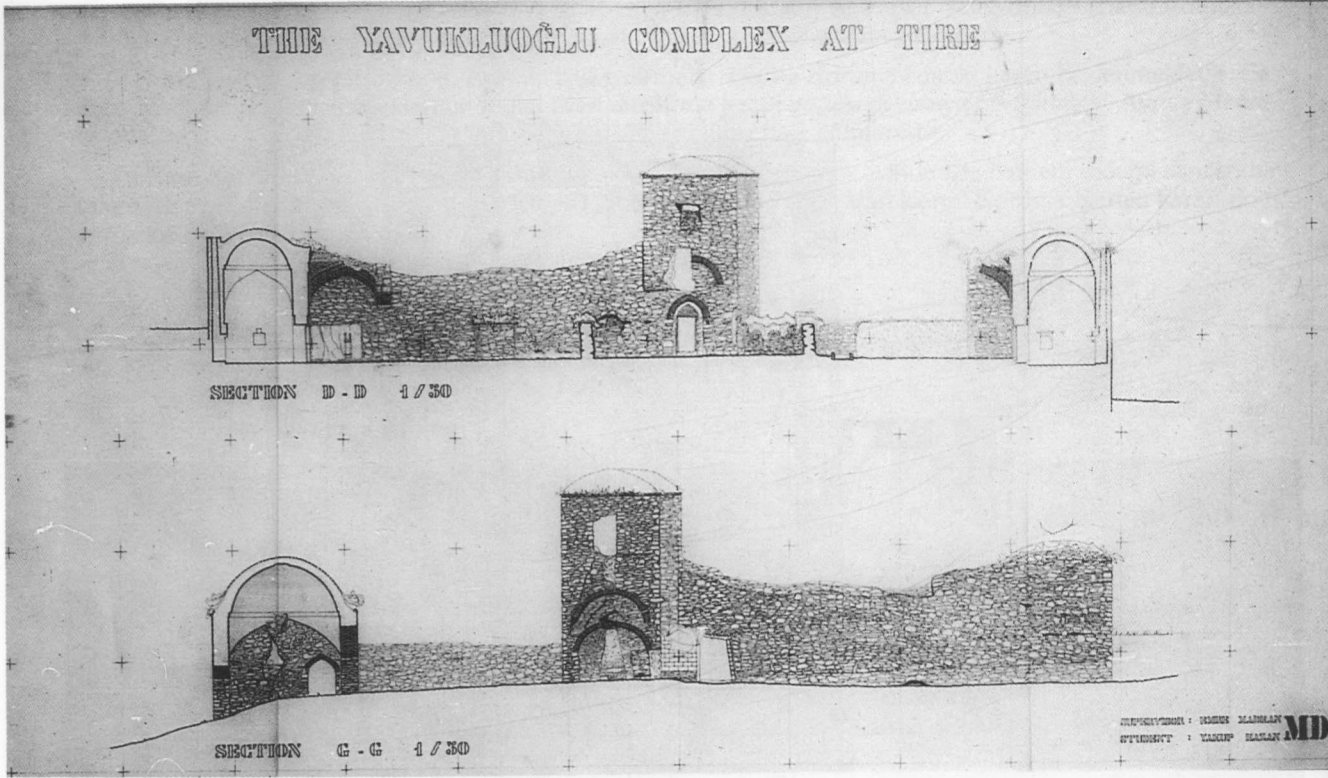
Şekil : 1. İzmir ili, Tire İlçesi'nde bulunan Yavukluoğlu (Yoğurtluoğlu) Külliyesinin genel planı. (Yakup HAZAN)

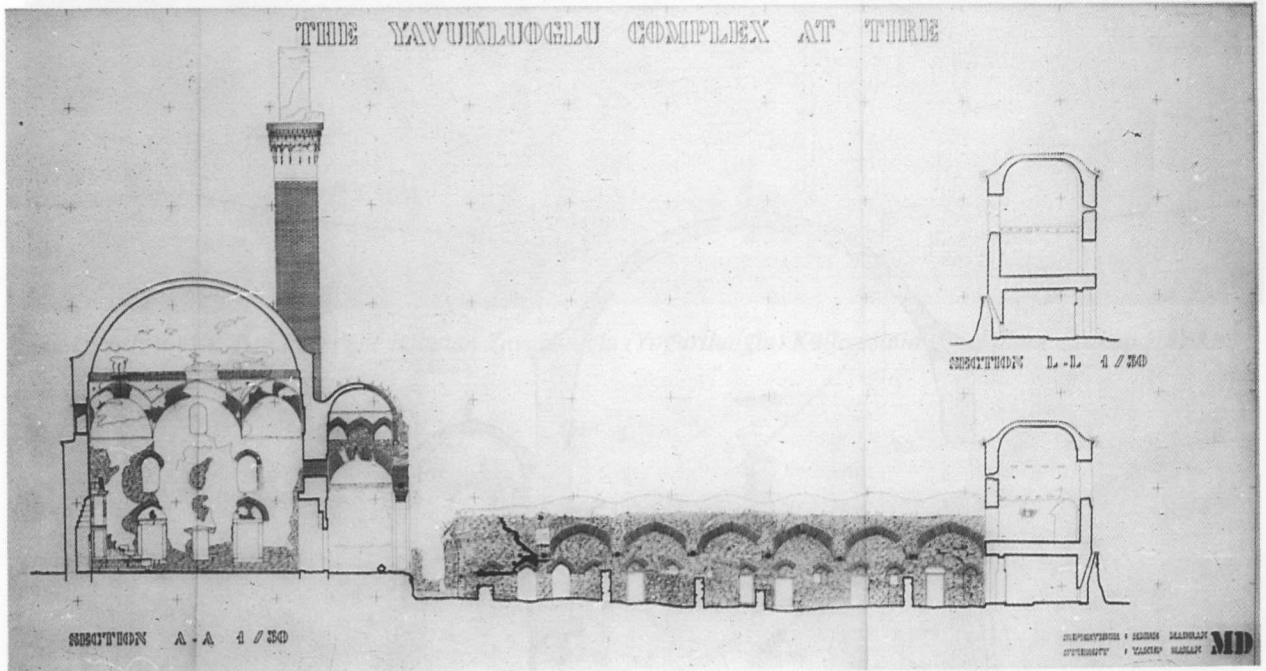
Şekil 2. Caminin planı.

Şekil 3. Caminin kesiti.

Şekil 4. Külliye dahil rasathanenin güney ve kuzey cephelerinin rölöve görüntüleri. (Yakup HAZAN)

Şekil 5. Rasathanenin rölöve kesitleri. (Yakup HAZAN)

2. Caminin ön cephesinin onarım sonrası durumu.

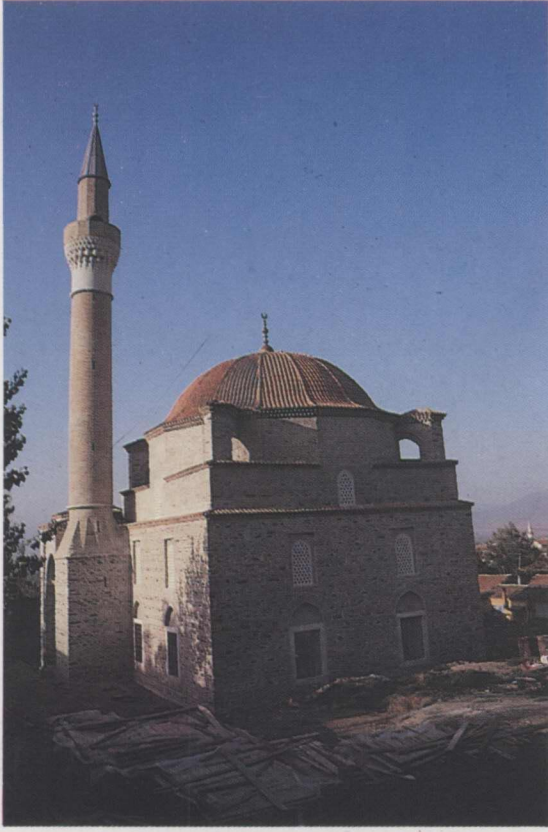
3. Son cemaat yerinden görünüşü.

4. Caminin giriş kapısının görünüşü.

7. Kubbenin onarım esnasındaki durumu.

10. Mihrabın yakından görünüşü.

6. Caminin güney cephesinin onarından sonraki durumu.

9. Mihrap ve minberin onarımdan sonraki durumu.

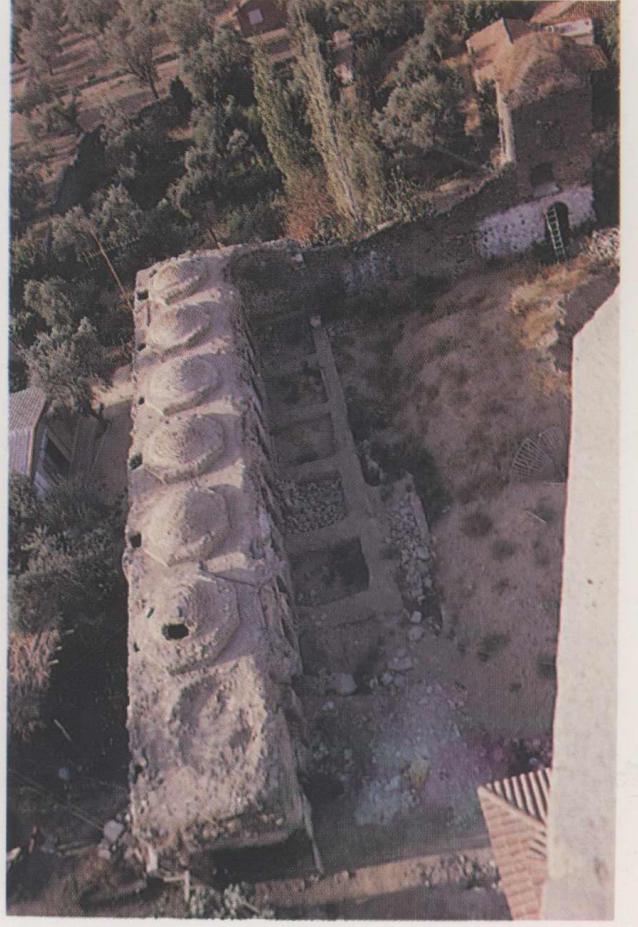
12. Caminin duvar örgüstenen görünüşü.

13. Minarenin onarımdan sonraki durumu.

14. Medresenin batı kanadının üstten görünüşü ve revaklardaki kazı çalışmaları.

15. Medresenin doğu kanadının görünüşü.

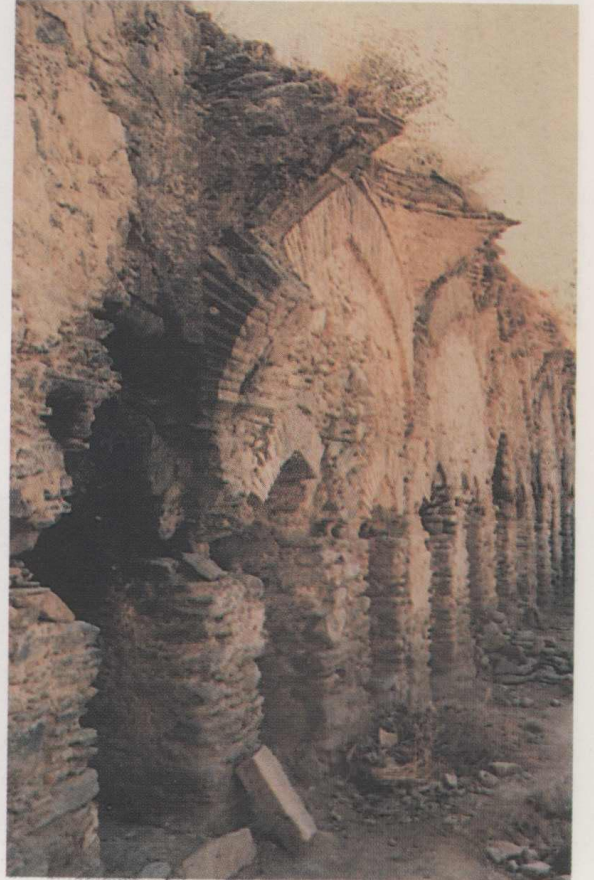

17. Aşevinin batı cepheden görünüşü.

18. Aşevinin arka cepheden görünüşü.

16. Yıkılmış revaklara ait kubbenin pandantif izi.

20. Rasathanenin güney cepheden görünüşü.

22. Rasathanenin kuzey cephesi ve hamam kısmındaki kazı çalışmaları.

23. Hamam kısmı ve rasathanenin batı cephesindeki kazı çalışmalarından görünüş.

21. Rasathanenin alt katının giriş kapısı.

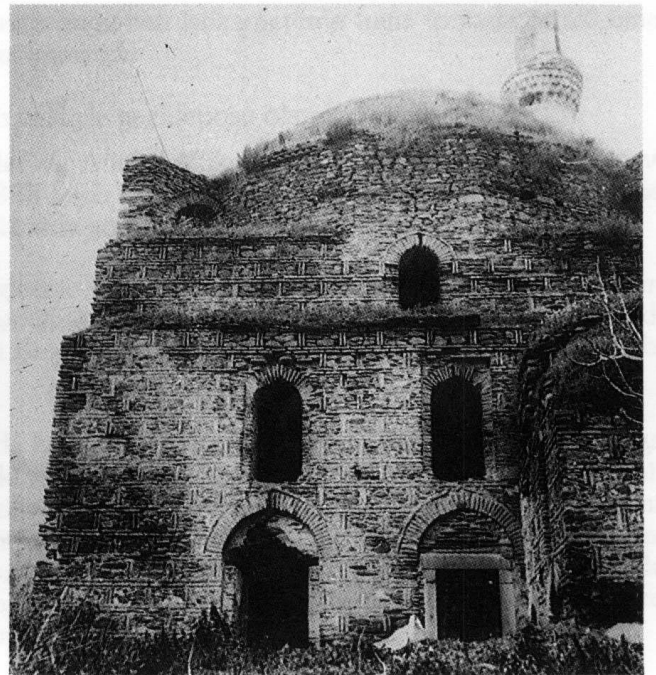

1. Caminin onarım öncesine ait 1939 yılı fotoğrafı.

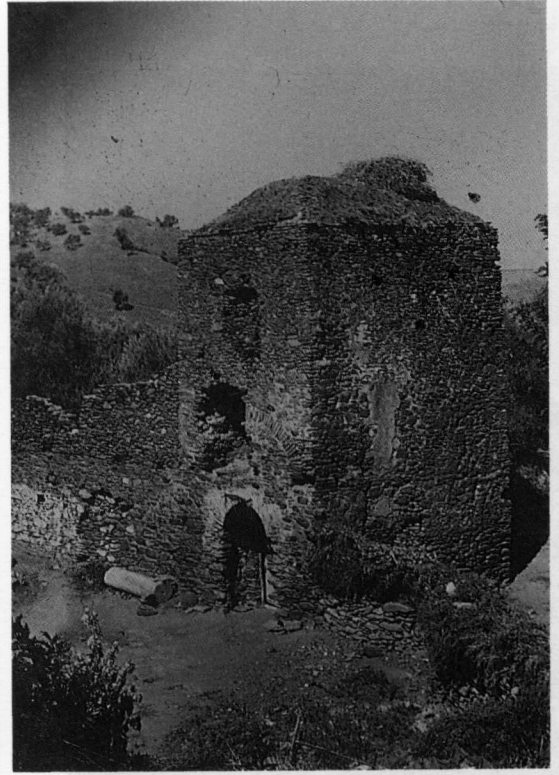
5. Caminin güney cephesinin 1939 yılındaki durumu.

8. Caminin pencerelerinin onarımdan önceki görünüşü.

11. Müderris odasının onarımdan önceki durumu.

19. Rasathanenin 1939 yılındaki durumu.